

УДК 347.97

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.2.12>

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Свічкарьова Я.В.,

кандидатка юридичних наук,

доцентка, доцентка кафедри трудового права

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

<https://orcid.org/0000-0002-6245-2526>

yara1972@ukr.net

Свічкарьова Я.В. Професійна етика у діяльності правоохоронних органів.

У статті з'ясовно, що ж являє собою етика правоохоронних органів. Проаналізувавши поняття етики правоохоронних органів, визначено, що вона є різновидом професійної етики, однієї із галузей етичної науки, науки про мораль.

Розглянуто професійну етику правоохоронних органів в широкому та вузькому сенсі, та визначено, що під етикою правоохоронних органів треба розуміти певну систему базових принципів регламентації поведінки правоохоронців, яка побудована з урахуванням особливостей професійної діяльності.

Здійснено доктринальне тлумачення «Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку». Зокрема, визначено його морально-етичний зміст, який полягає в тому, що основною його метою є забезпечення ефективної підтримки етичних норм серед посадових осіб з підтримання правопорядку, спрямованість на пріоритет загальнолюдських моральних цінностей тощо.

Зроблено висновок, що Кодекс поведінки як «авторитетний», загальновизнаний міжнародним співтовариством документ, закріплює основні деонтологічні стандарти забезпечення правопорядку. Наголошено, що при розробці стандартів забезпечення правопорядку в Україні, слід враховувати традиції, що склалися історично, особливості економічної і соціальної ситуації нашої держави, а також стандарти мають бути створені так, щоб вони відповідали стандартам демократичної держави, нормам забезпечення правопорядку в демократичному суспільстві тощо.

Акцентовано увагу, що моральні вимоги до правоохоронних професій можуть бути також закріплені в нормативно-правових та правових актах як обов'язкові до виконання. Зазначено, що деонтологічні кодекси чи правила етичної поведінки не можуть відмінити чи замінювати положення чинного законодавства про правоохоронну діяльність, але доповнюють і конкретизують їх.

Визначено, що належність людини до конкретної професійної групи передбачає відповідність її поведінки і всієї професійної діяльності певним нормативам – правилам і стандартам, морально-етичним вимогам суспільства. Рівень професіоналізму у таких професійних колективах вимірюється не тільки знаннями, уміннями, навичками, а й дотриманням у процесі професійної діяльності, своєрідних сталих норм професійної поведінки.

Наголошено, що сформованість відповідного рівня етичної компетенції дозволить працівнику правоохоронного органу більш ефективно виконувати свій професійний обов'язок та сприятиме підвищенню його авторитету серед колег та населення.

Ключові слова: правоохоронна діяльність, професійна етика, професійна поведінка, моральні вимоги, правопорядок, деонтологічні кодекси.

Svichkaryova Ya.V. Professional ethics in law enforcement agencies.

The article explains what the ethics of law enforcement agencies are. Having analyzed the concept of law enforcement ethics, it was determined that it is a type of professional ethics, one of the branches of ethical science, the science of morality.

The professional ethics of law enforcement agencies in a broad and narrow sense were considered, and it was determined that the ethics of law enforcement agencies should be understood as a certain system of

basic principles for regulating the behavior of law enforcement officers, which is built taking into account the peculiarities of professional activity.

A doctrinal interpretation of the “Code of Conduct of Law Enforcement Officials” was carried out. In particular, its moral and ethical content is determined, which consists in the fact that its main purpose is to ensure effective support of ethical norms among law enforcement officials, focus on the priority of universal moral values, etc.

It was concluded that the Code of Conduct, as an “authoritative” document generally recognized by the international community, establishes the main deontological standards for ensuring law and order. It was emphasized that when developing standards for ensuring law and order in Ukraine, it is necessary to take into account the traditions that have developed historically, the peculiarities of the economic and social situation of our country, as well as the standards should be created so that they correspond to the standards of a democratic state, the norms of ensuring law and order in a democratic society, etc.

It is emphasized that moral requirements for law enforcement professions can also be enshrined in regulatory and legal acts as mandatory. It is noted that deontological codes or rules of ethical behavior cannot cancel or replace the provisions of the current legislation on law enforcement activities, but supplement and specify them.

Er werd vastgesteld dat het behoren van een persoon tot een specifieke beroepsgroep veronderstelt dat zijn gedrag en alle professionele activiteiten in overeenstemming zijn met bepaalde normen - regels en normen, morele en ethische vereisten van de samenleving. Het niveau van professionaliteit in dergelijke professionele teams wordt niet alleen gemeten aan de hand van kennis, vaardigheden en capaciteiten, maar ook aan de naleving van bepaalde vaste normen van professioneel gedrag tijdens het proces van professionele activiteit.

It was emphasized that the formation of the appropriate level of ethical competence will allow the employee of the law enforcement agency to more effectively perform his professional duty and will contribute to increasing his authority among colleagues and the population.

Keywords: law enforcement activity, professional ethics, professional behavior, moral requirements, law and order, deontological codes.

Постановка проблеми. Сьогодні українське суспільство та держава перебувають на надзвичайному етапі свого розвитку. Громадськість висуває всім державним інституціям високі вимоги щодо доброчесності та ефективності діяльності. Правоохоронні органи постійно перебувають під наглядом громадськості, адже їх діяльність є досить специфічною, перш за все, тому, що кожен правоохоронець особисто є уособленням здійснення правопорядку в державі, а тому добровільно бере на себе колосальні обмеження щодо своєї поведінки, а отже повинен поводитись бездоганно. Цього вимагає високий статус правоохоронця у суспільстві. Етичні основи правоохоронної діяльності це норми поведінки працівників правоохоронних органів, які визначають моральні засади взаємовідносин «правоохоронець-правоохоронець», «правоохоронець-особа», «правоохоронець-суспільство». Саме бездоганна поведінка в очах громадськості має сприяти формуванню довіри як до окремого правоохоронця, так і до правоохоронної діяльності загалом.

Стан опрацювання цієї проблематики. Проблемними питаннями етичної поведінки представників правоохоронних органів займалися провідні науковці та практичні діячі, серед яких С. Данілін, В. Долежан, Л. Нестерчук, О. Овчаренко, С. Подкопаєв, Б. Прокопенко, Л. Тацій та багато інших.

Мета статті є дослідження основ професійної етики працівників правоохоронних органів, розгляд норм вітчизняного законодавства із цих питань.

Виклад основного матеріалу. В умовах пошуку найраціональніших шляхів реформування правоохоронних органів України для забезпечення прав та свобод людини як найвищої суспільної цінності набуває особливої актуальності зміцнення моральних засад діяльності правоохоронних органів. На правоохоронні органи покладено функції і обов'язки, які вимагають від її службових осіб таких професійних якостей, які відповідали б найвищим стандартам людської поведінки. Це безпосередньо стосуються моральності і професійної етики. Знання законодавства і досвід його застосування значною мірою втрачають цінність, якщо правоохоронна діяльність позбавлена морально-етичного наповнення.

Професійна етика – це система цінностей, принципів і правил поведінки певної професійної спільноти, які формують моральні стандарти професійної діяльності. Також під цим поняттям розуміють галузь етичної науки, яка вивчає названу систему. Норми професійної етики регулюють насамперед професійну взаємодію з владними інституціями та громадянським суспільством, а не лише відносини всередині колективу [1, с. 250].

Професійна етика формує патріотизм, відповідальне ставлення до органів державної влади, інших організацій, об'єднань та окремих громадян, забезпечує моральний характер взаємовідносин у професійній діяльності. Становлення цих принципів і норм відбувається під зовнішнім впливом суспільства, як запит, очікування і визначення меж професійної діяльності і професійної компетенції.

Етичні вимоги, що містяться в правових нормах, приймаються добровільно представниками професії, пов'язаної із взаємодією в системі «людина – людина», та є обов'язковими до виконання. Невиконання цих правил може мати юридичні наслідки (звільнення з посади, відсторонення від справи).

У контексті нашого дослідження, перш за все варто з'ясувати, що ж являє собою етика правоохоронних органів. Аналізуючи походження поняття етики правоохоронних органів, варто зазначити, що вона є різновидом професійної етики, однієї із галузей етичної науки, науки про мораль. Етичні норми являють собою систему ідей і уявлень про правильну і неправильну поведінку, які вимагають виконання одних дій і забороняють інші. Етичні вимоги до поведінки працівників правоохоронних органів являють собою сукупність моральних правил поведінки, за допомогою яких можна оцінити його дії з погляду таких цінностей, як справедливість, сумлінність, гідність, людяність тощо [1, с. 252]. Отже, під етикою правоохоронних органів треба розуміти певну систему базових принципів регламентації поведінки правоохоронців, яка побудована з урахуванням особливостей професійної діяльності.

Професійну етику правоохоронних органів можна розглядати в широкому та вузькому сенсі. У широкому сенсі професійна етика правоохоронних органів – це специфічна галузь професійної етики, що стосується моральної свідомості працівників та регламентує взаємовідносини правоохоронця під час здійснення останнім своїх професійних обов'язків, а у вузькому сенсі професійна етика правоохоронних органів – це сукупність професійно-етичних принципів, на яких базується правоохоронна діяльність, правил, що визначають допустимо можливу поведінку працівників як у службовій, так і позаслужбовій обстановці, професійно-етичних знань та характеристик особистості.

Структура морально-етичних основ включає декілька аспектів, що надалі поєднуються у діяльності правоохоронця. Перший аспект характерний проявом морально-правової свідомості правоохоронця, другий регламентує морально-правовий аспект засобів, результату та мети діяльності, третій – етико-правовий, що поєднує в собі систему не лише моральних, але й процесуальних відносин правоохоронця з іншими суб'єктами [2, с. 454-455]. Тобто процесуальна діяльність охоплює різноманітні діяння, на які розповсюджуються також і загальні моральні вимоги: законність, неупередженість, об'єктивність, добросовісність, коректність, повага до осіб, причетних до справи, гуманність, конфіденційність тощо.

Перший документ глобального (універсального) рівня у сфері професійної етики правоохоронних органів був прийнятий на основі Резолюції 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17.12.1979 під назвою «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку» [1, с. 256].

Кодекс безпосередньо регламентує правоохоронну діяльність у контексті захисту прав людини, недопущення зловживання силою, застосування тортур і протидії корупції. Кодекс створений з метою використання його положень у національному законодавстві держав і для того, щоб ним могли керуватися всі посадові особи, що забезпечують правопорядок, вказано в його преамбулі. Тобто йдеться про упровадження міжнародних стандартів поведінки правоохоронців в національну правову практику і це є надзвичайно важливо, адже положення цього документа були покладені в основу низки професійно-етичних кодексів різних держав, зокрема, США, ФРН, Франції, Північної Ірландії (англійський домініон) інших західноєвропейських країн [3].

Головна увага цього Кодексу зосереджена на питанні захисту прав людини та створенню юридичних і моральних застережень від зловживання владою поліцейських чи інших службовців на яких покладено обов'язок підтримувати правопорядок. О. Кривов'яз, яка також досліджувала Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку 1979 р. вважає, що «Кодекс поведінки містить саме деонтологічні норми та належить до категорії міжнародних документів рекомендаційного (нормативно-орієнтуючого) характеру [3].

Деонтологічні вимоги, викладені у Кодексі підкреслюють взаємозв'язок моральних та правових норм у системі соціальних норм.

Даний Кодекс є деонтологічним з огляду на те, що він є кодексом норм належної поведінки посадових осіб у сфері забезпечення правопорядку. В свою чергу, морально-етичний зміст Кодексу поведінки полягає в тому, що основною його метою є забезпечення ефективної підтримки етичних норм серед посадових осіб з підтримання правопорядку, спрямованість на пріоритет загальнолюдських моральних цінностей, таких, як гуманізм, справедливість та інших, звернення до таких моральних кате-

горій, як гідність, репутація, повага, моральна поведінка, моральна відповідальність, Кодекс об'єднує регулятивні можливості моралі та права [4, с. 181–184].

І дійсно Кодекс вимагає від правоохоронця виняткових зусиль, і насамперед моральних зусиль, адже для того, щоб повідомити керівництво чи компетентні органи про порушення професійної етики колегами, потрібні неабиякі міцні моральні переконання, очевидно, наражаючи себе на небезпеку. Тобто цей Кодекс (як й інші проаналізовані нами акти деонтологічного змісту) спрямований на вирішення певних дилем у практичній діяльності правоохоронця, зокрема, нетерпимого ставлення до порушення професійної етики. Чи є таке завдання здійсненним з огляду на протиріччя, які може викликати така ситуація є складним питанням, із яким правоохоронцеві доведеться визначатися самостійно.

Отже, Кодекс поведінки як «авторитетний», загальновизнаний міжнародним співтовариством документ, закріплює основні деонтологічні стандарти забезпечення правопорядку. При розробці стандартів забезпечення правопорядку в Україні, слід враховувати традиції, що склалися історично, особливості економічної і соціальної ситуації нашої держави. У той же час, стандарти мають бути створені так, щоб вони відповідали стандартам демократичної держави, нормам забезпечення правопорядку в демократичному суспільстві тощо.

Моральні вимоги до правоохоронних професій можуть бути також закріплені в нормативно-правових та правових актах як обов'язкові до виконання. Якщо йдеться про нашу державу, то нині існують загальні принципи вимоги (правила етичної поведінки) розроблені для всіх правоохоронних органів, санкціоновані державою у вигляді Закону. Йдеться про Закон «Про запобігання корупції» 34 – розділ VI (Правила етичної поведінки ст.ст. 37–44). Якщо йдеться про поліцейських, то на основі вказаного Закону були розроблені Правила етичної поведінки поліцейських: затверджені наказом Міністерства внутрішніх справ України від 09.11.2016 № 1179. Тобто певні моральні вимоги до діяльності правоохоронців, зокрема, поліцейські мають нормативну (законодавчу) основу [5, с. 67].

Також, слід ще раз наголосити, що деонтологічні кодекси чи правила етичної поведінки не можуть відмінити чи замінювати положення чинного законодавства про поліцейську чи іншу правоохоронну діяльність, але доповнюють і конкретизують їх. Разом ці акти – Основний Закон держави, національне законодавство, деонтологічні кодекси, правила поведінки і дисциплінарні статuti є нормативними основами деонтології правоохоронної діяльності. Необхідно зважати на те, що правоохоронна діяльність (як важлива правоохоронна функція держави) спрямована насамперед на забезпечення прав і свобод людини, її законних інтересів, суспільства і держави – у цьому логічному зв'язку і полягає взаємообумовленість закону як втілення права та моралі.

Висновок. Отже, належність людини до конкретної професійної групи передбачає відповідність її поведінки і всієї професійної діяльності певним нормативам – правилам і стандартам, морально-етичним вимогам суспільства. Рівень професіоналізму у таких професійних колективах вимірюється не тільки знаннями, уміннями, навичками, а й дотриманням у процесі професійної діяльності, своєрідних сталих норм професійної поведінки. Ці соціальні норми є професійними стандартами належної поведінки працівників правоохоронних органів.

Список використаних джерел:

1. Поліцейська деонтологія: навчальний посібник / за заг. ред. В.Я. Марковського. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 316 с.
2. Гуртієва Л.М. Загальні особливості кримінально-процесуальної діяльності слідчого в аспекті дослідження проблем слідчої етики. *Актуальні проблеми політики. Зб. наук. праць.* О.: Фенікс, 2008. Вип. 33. С. 453–457.
3. Характеристика деонтологічних стандартів забезпечення правопорядку у кодексі поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку. URL: https://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=573%3A260613-10&catid=72%3A1-0613&Itemid=89&lang=en.
4. Гіда Є.О. Деонтологічний кодекс як форма закріплення деонтологічних норм. *Право і безпека.* 2009. 5 (32). С. 181–184.
5. Міжнародно-правові стандарти поведінки працівників правоохоронних органів при підтриманні правопорядку. *Документально-джерелознавчий довідник / упоряд. Ю.І. Римаренко, Ю.Я. Кондратьєв, І.Г. Кириченко.* Київ, 2002. 128 с.
6. Юридична деонтологія. Від навчання до практики: *навч. посіб.* Київ: Видавничий дім «Кондор», 2019. 296 с.